

Tadeusz Grabarczyk

OSADNICTWO PRADZIEJOWE WYSOCZYZNY ŚWIECKIEJ

I

Wysoczyzna Świecka¹, leżąca na południowy wschód od Borów Tucholskich, należy do słabo rozpoznanych archeologicznie regionów Pojezierza Południowopomorskiego. Rzeźba tego terenu została ostatecznie uformowana w wyniku działalności lodowca bałtyckiego i wód roztopowych.

Mezoregion ten tworzą sandry Brdy i Wdy. Są to dość płaskie, zbudowane z piasków i żwirów stożki napływowe, utworzone na przedpolu cofającego się lodowca. Obecnie pokrywa je las sosnowy (niestety tylko jednogatunkowy), będący efektem współczesnej działalności ludzkiej. Na kulminacjach stożków znajdują się pola uprawne, które w północno-zachodniej części Wysoczyzny, między innymi w okolicy Tlenia, Swatna i Osia tworzą zwartą całość. Znaczną część omawianego terenu zajmuje wysoczyzna morenowa, powstała w wyniku bezpośredniej akumulacji łądolodu. Największe wyspy morenowe położone są w okolicach Osia, Miedzna, Lipinek i Wierzchowa. Oprócz sandrów i moreny Wysoczyznę tworzą moreny czołowe, pagórki i wały o wysokości względnej 5–10 m, a także wzgórza mające 10–25 m wysokości, kemy i zagłębienia wytopiskowe. Przez tereny te przepływa rzeka Wda, tworząca na długości

¹ Została wydzielona przez J. Kondrackiego, *W sprawie terminologii i taksonomii jednostek regionalnych w geografii fizycznej Polski*, „Przegląd Geograficzny” 1961, t. 33: „Wysoczyzna Świecka obejmuje falistą równinę pomiędzy doliną Brdy a dolną Wisłą o powierzchni 1171 km². Wysoczyzna leży poniżej 100 m n.p.m., a urodzajne gliniaste gleby sprzyjały rozprzestrzenianiu pól uprawnych. Wschodnią część regionu przecina dolny bieg Wdy, u której ujścia do Wisły (już w jej dolinie) leży stary gród pomorski Świecie”; por. także T. Bartkowski, *Podział Polski północno-zachodniej na regiony fizycznogeograficzne*, „Prace Uniwersytetu A. Mickiewicza w Poznaniu” 1968, ser. Geografia, z. 4; J. Kondracki, *Regiony fizycznogeograficzne Polski*, Warszawa 1977; S. Gilewska, *Podział Polski na jednostki geomorfologiczne*, „Przegląd Geograficzny” 1986, t. 58, z. 1–2, s. 15–38.

około 40 km dolinę rzeczną. Na całym opisywanym obszarze występują jeziora pochodzenia lodowcowego, głównie rynnowe.

Sandry pokryte są glebami z gatunku bielicowych piaszczystych, utworzonych przede wszystkim pod wpływem roślinności lasów iglastych. Na wysoczyźnie morenowej przeważają gleby płowe, bielicowe i brunatne. Nie sprzyjają one uprawie roli.

Szata roślinna już tylko na niewielkim obszarze reprezentowana jest przez naturalne formacje leśne, występujące w średniowieczu na całym Pomorzu². Obecnie zalesienie Wysoczyzny Świeckiej wynosi około 33% ogólnej powierzchni.

II

Źródła archeologiczne występujące na Wysoczyźnie są nieliczne, ponadto mają niejednakową wartość poznawczą. U schyłku lat siedemdziesiątych XIX w. obszar ten penetrował G. Ossowski, zbierając materiały do swojej *Mapy archeologicznej*...³. W tym czasie działał tutaj także archeolog-amator z Grudziądza C. Florkowski. Rocznik Muzeum Prowincjonalnego w Gdańsku do wybuchu I wojny światowej był czasopismem, w którym najczęściej zamieszczano krótkie informacje o odkryciach dokonanych na Wysoczyźnie⁴.

W latach dwudziestych XX stulecia jedynymi dużymi pracami archeologicznymi prowadzonymi na tym terenie były badania cmentarzyska kultury wielbarskiej w Osiu⁵. Na Wysoczyźnie rozpoczynali swoją działalność naukową uczniowie J. Kostrzewskiego. Z. A. Rajewski badał w 1934 r. osadę neolityczną w Kiełpińskim Moście, gm. Cekcyn, a J. Delektę rozkopał cmentarzysko kultury łużyckiej w Gródku, gm. Drzycim⁶. Tuż przed i bezpośrednio po zakończeniu II wojny światowej badał powierzchniowo ten region

² E. Drozdowski, *Środowisko geograficzne regionu świeckiego*, [w:] *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, t. 1, red. K. Jasiński, Warszawa 1979, s. 53.

³ G. Ossowski, *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległymi częściami W. Ks. Poznańskiego. Tekst objaśniający*, Kraków 1881.

⁴ „Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archäologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, ukazywał się w latach 1883–1915.

⁵ Z. Zakrzewski, *Sprawozdanie Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistor. Okręgu Wielkopolskiego za rok 1923*, „Wiadomości Archeologiczne” 1924, t. IX, s. 342–344; idem, *Sprawozdanie z działalności Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Poznańskiego za lata 1924, 1925, 1926*, ibidem, 1929, t. X, s. 230–235.

⁶ J. Delektę, *Nowe materiały do pradziejów Pomorza*, „Z otchłani wieków” 1934, R. IX, s. 38–44.

W. Łęga⁷. Podczas wojny informacje o odkryciach publikowane były w Roczniku Muzeum Miejskiego w Gdańsku⁸.

W latach pięćdziesiątych w periodyku Muzeum Archeologicznego w Poznaniu zamieszczano informacje o luźnych znaleziskach z Wysoczyzny Świeckiej⁹. Po utworzeniu działu archeologicznego Muzeum Pomorskiego w Gdańsku, a później Muzeum Archeologicznego, L. J. Łuka z zespołem prowadził szeroko zakrojone badania powierzchniowe tego terenu, ze szczególnym zwróceniem uwagi na osadnictwo wczesnej epoki żelaza¹⁰. Dopiero w 1962 r. archeolodzy z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu zbadali systematycznie cmentarzysko kultury wielbarskiej w Osieku¹¹. Obszarem tym byli także zainteresowani pracownicy Muzeum w Grudziądzu¹². W roku 1974 ukazało się jedyne opracowanie monograficzne regionu świeckiego (częściowo pokrywającego się z obszarem Wysoczyzny), lecz o zbyt ogólnym charakterze¹³.

Wspomniano już o różnej wartości poznawczej źródeł. Niewątpliwie wzmianki o pojedynczych, luźnych odkryciach publikowane sporadycznie w czasopiśmie a także opracowaniach (patrz *Wykaz stanowisk*) mają tutaj znikome znaczenie, często tylko informacyjno-statystyczne. Dotyczy to przede wszystkim zabytków umownie datowanych na epokę kamienia. W efekcie pozostaje niewiele stanowisk, których wartość poznawcza jest wystarczająca.

Sytuacja ta zmusza do korzystania z ustaleń innych nauk, mogących uzupełnić obraz społeczeństwa pradziejowego. Do takich należą badania paleobotaniczne¹⁴. Z interesującego nas obszaru posiadamy dwa takie opracowania. Pierwsze, pochodzące z okresu międzywojennego¹⁵, nie może być jednak w pełni wykorzystane z powodu braku diagramu pyłkowego i sporomorf roślin zielnych (NAP). Drugie, z Fletnowa, gm. Dragacz, ma opracowany diagram, lecz jest on daleki od doskonałości¹⁶. Z konieczności będziemy

⁷ W. Łęga, *Kilka znalezisk nad Czarnej Wody*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1946, t. 12, nr 1-4, s. 73-79.

⁸ „Gothiskandza” ukazywał się w latach 1939-1942.

⁹ Por. „Fontes Archaeologici Posnaniensis” 1955(1956), t. VI.

¹⁰ Por. L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. 1, Wrocław 1966.

¹¹ M. Grzęda, K. Przewoźna, *Wyniki badań archeologicznych w okolicy Świecia nad Wisłą w 1962 r.*, „Zeszyty Naukowe UMK” 1968, Archeologia, z. 1, s. 3-44.

¹² Por. R. Boguwolski, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Ernestowie, gm. Świecie*, „Komunikaty Archeologiczne” 1978, s. 67-70.

¹³ G. Wilke, *Region Świecia w pradziejach i wczesnym średniowieczu (do połowy XII w.)*, [w:] *Dzieje Świecia...*, s. 73-110.

¹⁴ O ich znaczeniu szerzej E. Grzelakowska, *Środowiskowe uwarunkowania osadnictwa pradziejowego i wczesnośredniowiecznego w północnej części Borów Tucholskich*, „Acta Universitatis Lodzianae” 1989, Folia archaeologica 11, s. 24 i n.

¹⁵ K. Mielczarek, R. Brykałski, *Analiza pyłkowa torfowiska w Iwcu (Bory Tucholskie)*, „Sprawozdanie Komisji Fizjograficznej PAU” 1931, t. 65, s. 107-112.

¹⁶ K. Kępczyński, B. Noryśkiewicz, *Roślinność i historia torfowiska Fletnowo w pow. grudziądzkim*, „Zeszyty Naukowe UMK” 1968, Biologia XI, z. 21, s. 49-95.

porównywać oba te opracowania z tzw. profilem wzorcowym z osadów jeziora Wielkie Gacno¹⁷ oraz z profilem z Siwego Bagna¹⁸, pochodzącymi z Borów Tucholskich.

III

Na Wysoczyźnie Świeckiej brak jest śladów pobytu człowieka datowanych wcześniej niż na schyłek mezolitu. W Gajewie, gm. Nowe, odkryto zbrojnikę typu Nowy Młyn, zaś w Nowym harpun kościany typu 5 według typologii S. K. Kozłowskiego¹⁹.

Sporadycznie są spotykane artefakty mogące mieć związek z środkową epoką kamienia także w innych miejscach Wysoczyzny (patrz mapa 1). Tylko na podstawie diagramów pyłkowych trudno jest omawiać działalność gromad ludzkich w tym czasie. Epoka ta jest skorelowana ze środkową i późną fazą okresu atlantyckiego. Spektra pyłkowe odpowiadające tym fazom ukazują początkowo zdecydowaną dominację sosny. W późnej fazie okresu atlantyckiego następuje zmiana warunków klimatycznych. Postępujące powoli ocieplenie powoduje wypieranie sosny przez lasy mieszane i liściaste z dominującą rolą dębu.

Młodsza epokę kamienia reprezentują: zbadana częściowo osada w Kiełpińskim Moście, gm. Cekcyn, związana być może z kulturą pucharów lejkowatych²⁰ oraz kurhan (grobowiec) kujawski w Świekatowie, gm. Bukowiec²¹.

Znanych jest ponadto kilka pojedynczych odkryć – głównie siekierokamiennych, których przynależność kulturowa trudna jest do określenia. Te niki pozostałości nie dziwią, z całego bowiem obszaru Pojezierza Południowopomorskiego znamy niewiele stanowisk neolitycznych. Nieliczne zabytki sugerują niewątpliwy związek Wysoczyzny z kręgiem Kujaw i ziemi chełmińskiej²².

¹⁷ M. Hjelmroos-Ericsson, *Holocene Development of Lake Wielkie Gacno Area, Northwestern Poland*, Lund 1981.

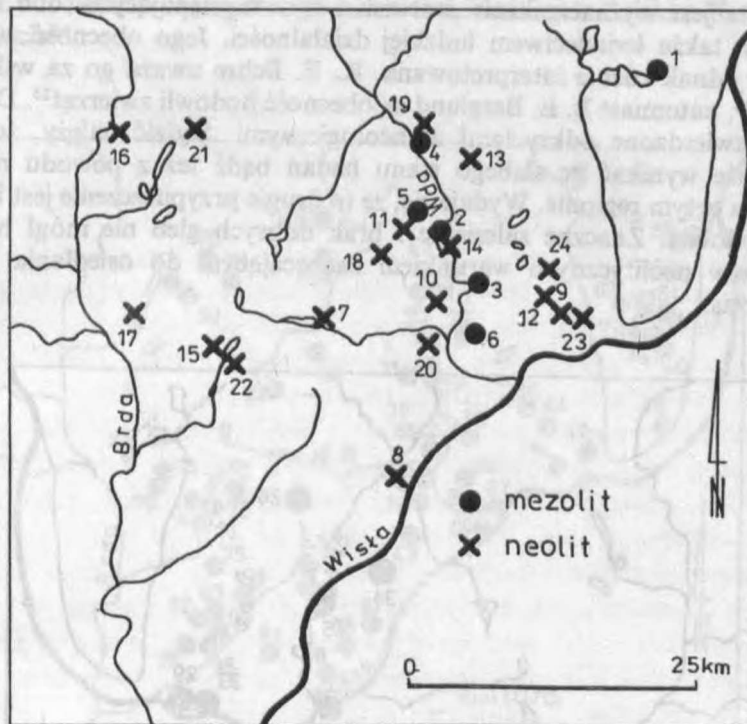
¹⁸ K. Kępczyński, *Roślinność i historia torfowiska Siwe Bagnu w Borach Tucholskich*, „Zeszyty Naukowe UMK” 1958, Biologia II, s. 87–116.

¹⁹ S. K. Kozłowski, *O mezolicie Polski północno-wschodniej i terenów sąsiednich*, „Archeologia Polski” 1967, t. XII, s. 219–254.

²⁰ Z. A. Rajewski, *Nowe materiały do pradziejów z pow. chojnickiego i tucholskiego*, „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu” 1932–1934, t. IX, z. 9–12, s. 193, tab. I, 8.

²¹ Wilke, *op. cit.*, s. 77.

²² Por. T. Wiślański, *Rola Pomorza w młodszej epoce kamienia*, [w:] *Problemy epoki kamienia na Pomorzu*, red. T. Malinowski, Słupsk 1983, s. 41–59.

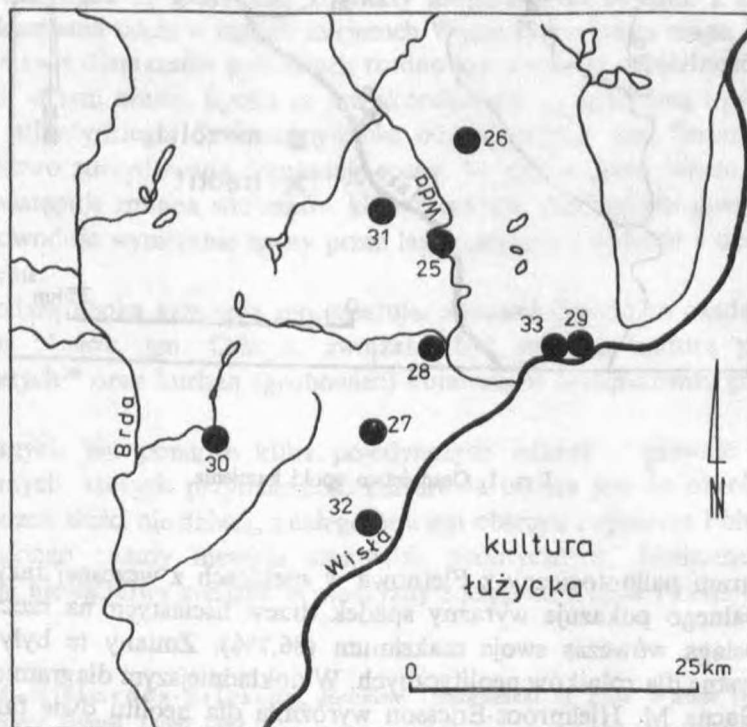

Rys. 1. Osadnictwo epoki kamienia

Diagram palinologiczny z Fletnowa w spektrach z wczesnej fazy okresu subborealnego pokazuje wyraźny spadek drzew liściastych na rzecz sosny, która osiąga wówczas swoje maksimum (86,7%). Zmiany te były bardzo niekorzystne dla rolników neolitycznych. W dokładniejszym diagramie z Wielkiego Gacna M. Hjelmroos-Ericsson wyróżniła dla neolitu dwie fazy osadnicze²³ na podstawie pojawiających się w spektrach datowanych na około 3900–3500 p.n.e. pyłków babki lancetowatej, bylicy, rodziny komosowatych oraz orlicy, która może być wskaźnikiem gospodarki żarowej. W drugiej fazie, datowanej węglem radioaktywnym na około 3150–2650 p.n.e., pojawiają się pierwsze pyłki zbóż. Autorka uważa jednak, że występowanie w piętrach

²³ Hjelmroos-Ericsson, *op. cit.*, s. 58 i n.

datowanych na tę fazę także wrzосу i jałowca dowodzi przede wszystkim istnienia wypasu zwierząt hodowlanych. Podobnie i spotkana wcześniej babka lancetowata jest wyznacznikiem pastwisk i łąk. Występujący w obu fazach szczaw jest także świadectwem ludzkiej działalności. Jego obecność w spektrach jest jednak różnie interpretowana. K. E. Behre uważa go za wskaźnik rolnictwa²⁴, natomiast B. E. Berglund za obecność hodowli zwierząt²⁵. Dane te nie są potwierdzone odkryciami archeologicznymi. Sądzić należy, że brak źródeł może wynikać ze słabego stanu badań bądź też z powodu nikłego osadnictwa w tym regionie. Wydaje się, że to drugie przypuszczenie jest bardzo prawdopodobne. Znaczne zalesienie i brak dobrych gleb nie mógł być dla społeczeństw neolitycznych warunkiem zachęcającym do osiedlania się na dłuższy czas.

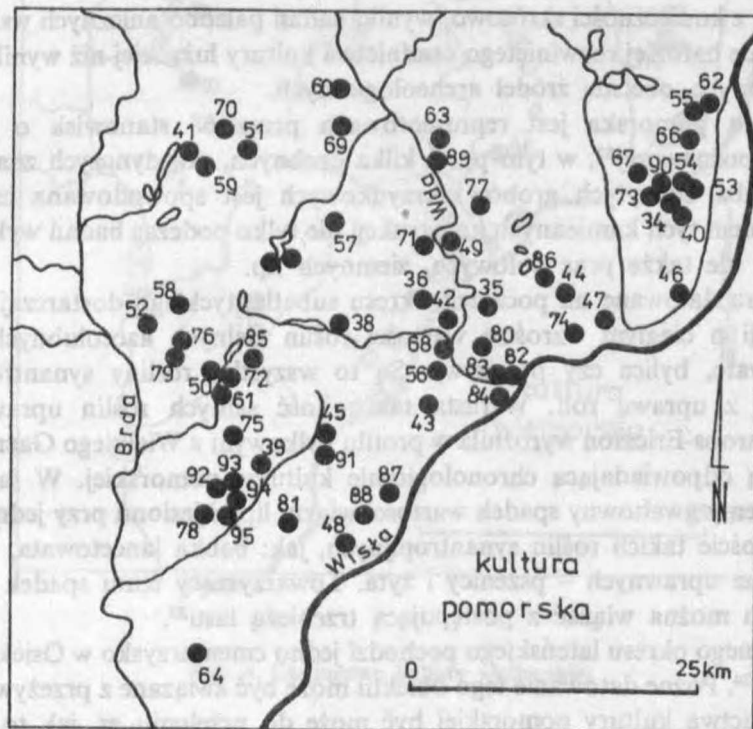

Rys. 2. Osadnictwo kultury łużyckiej

²⁴ K.-E. Behre, *The Interpretation of Anthropogenic Indicators in Pollen Diagrams*, „Pollen et Spores” 1981, vol. XXIII, No 2, s. 225–245.

²⁵ B. E. Berglund, *Vegetation and Human Influence in South Scandinavia During Prehistoric Time*, „Oikos” 1969, suppl., 12, s. 9–28.

W początkach epoki brązu obszar Wysoczyzny zajmuje osadnictwo kultury iwieńskiej. Znanych jest kilka pojedynczych znalezisk ceramiki i wyrobów wykonanych z brązu oraz jeden pochówek szkieletowy w Polskim Konopacie, gm. Świecie²⁶.

Rys. 3. Osadnictwo kultury pomorskiej

Niewiele lepiej przedstawia się osadnictwo kultury łużyckiej. Dwa małe cmentarzyska: w Gródku, gm. Drzycim, pochodzące z IV okresu epoki brązu²⁷ i w Sierosławiu, gm. Drzycim, z V okresu epoki brązu²⁸. Czas trwania kultury łużyckiej odpowiada w przybliżeniu środkowej i późnej fazie okresu subborealnego. Charakteryzuje się ona w spektrach dalszym spadkiem krzywej drzew liściastych. Nas szczególnie interesuje spadek krzywej graba, który przez wielu

²⁶ „Bericht über die Verwaltung...” 1899, s. 33.

²⁷ Delekt, *op. cit.*

²⁸ „Gothiskandza” 1942, z. 4, s. 73.

badaczy jest utożsamiany z kolonizacją ludzką²⁹ i jest czytelny na wszystkich znanych profilach pyłkowych³⁰. Należy sądzić, że lasy mogły być już w większym stopniu przetrzebione zarówno pod pola uprawne lub pastwiska, jak i przez używanie listowia do skarmiania zwierząt. W diagramach zaczynają się pojawiać coraz większe wartości pyłków zbóż. Jednak obok nich występują duże ilości traw wskazujących na istnienie pastwisk śródleśnych³¹. Przedstawione, z konieczności skrótowo, wyniki badań paleobotanicznych wskazują na istnienie bardziej rozwiniętego osadnictwa kultury łużyckiej niż wynikałoby to ze znanych obecnie źródeł archeologicznych.

Kultura pomorska jest reprezentowana przez 68 stanowisk o różnej wartości poznawczej³², w tym przez kilka drobnych, pojedynczych znalezisk. Duża liczba odkrytych grobów skrzynkowych jest spowodowana częstym odsłanianiem tych kamiennych konstrukcji nie tylko podczas badań wykopaliskowych, ale także prac polowych, ziemnych itp.

Spektra datowane na początek okresu subatlantyckiego dostarczają nam informacji o ciągłym wzroście wartości roślin zielnych azotolubnych, jak: komosowate, bylice czy pokrzywy. Są to wszystko rośliny synantropijne, związane z uprawą roli. Wzrasta także ilość samych roślin uprawnych. M. Hjelmroos-Ericsson wyróżniła w profilu pyłkowym z Wielkiego Gacna fazę osadniczą odpowiadającą chronologicznie kulturze pomorskiej. W fazie tej obserwujemy gwałtowny spadek wartości wiązu, lipy i jesionu przy jednoczesnym wzroście takich roślin synantropijnych, jak: babka lancetowata, trawy, orlica oraz uprawnych – pszenicy i żyta. Towarzyszący temu spadek drzew liściastych można wiązać z postępującą trzebieżą lasu³³.

Z późnego okresu lateńskiego pochodzi jedno cmentarzysko w Osieku, gm. Warlubie³⁴. Późne datowanie tego obiektu może być związane z przeżywaniem się osadnictwa kultury pomorskiej być może do przelomu er, jak to miało miejsce w Borach Tucholskich³⁵.

²⁹ M. Ralska-Jasiewiczowa, *Correlation between Holocene History of the Carpinus betula and Prehistoric Settlement in North Poland*, „Acta Soc. Bot. Poloniae” 1964, t. XXXIII, nr 2, s. 461–468; Hjelmroos-Ericsson, *op. cit.*, s. 62 i n.

³⁰ Iwiec, Siwe Bagno, Wielkie Gacno i Fletnowo.

³¹ Behre, *op. cit.*

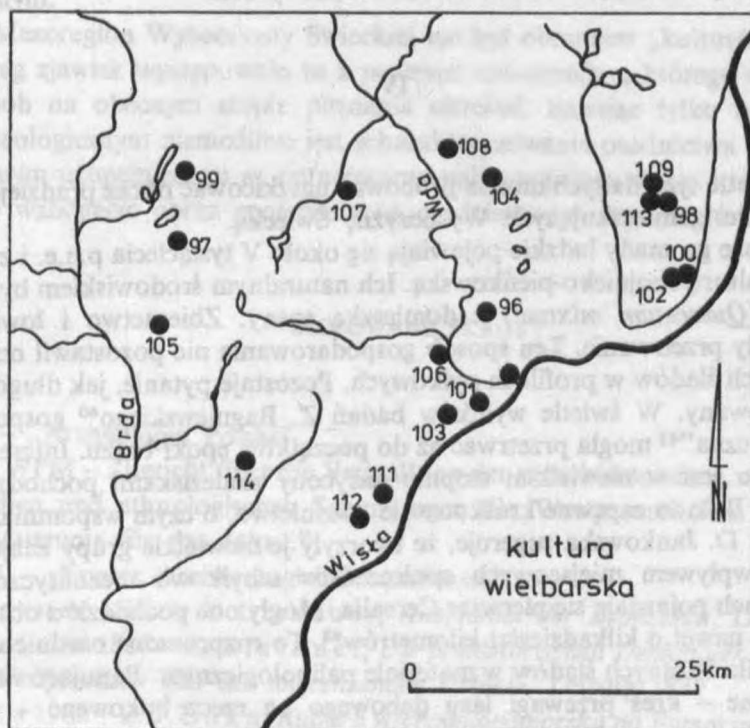
³² Por. T. Malinowski, *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej*, t. 1–3, Słupsk 1979, 1981.

³³ Hjelmroos-Ericsson, *op. cit.*, s. 58 i n.

³⁴ R. Wołągiewicz, *Kultura oksywska a kultura pomorska*, [w:] *Problemy kultury pomorskiej*, red. T. Malinowski, Słupsk 1979, s. 33–69, poz. 98.

³⁵ T. Grabarczyk, *Stan i potrzeby badań nad pradziejami Borów Tucholskich*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi” 1987(1990), seria archeologiczna, nr 34, s. 293–298.

Rys. 4. Osadnictwo kultury wielbarskiej

Okres rzymski jest także skromnie reprezentowany przez obiekty archeologiczne. Znamy tylko dwa większe zbadane cmentarzyska w Osieku³⁶ i w Osiu³⁷ oraz kilka luźnych znalezisk.

Profile palinologiczne z Iwca i Siwego Bagna jednoznacznie wskazują na postępujące w tym czasie ochłodzenie klimatu i wzrost wilgotności³⁸. Obserwowany jest zanik drzew liściastych z wyjątkiem graba. Natomiast w spektrach Wielkiego Gacna, datowanych na środkową fazę okresu subatlantyckiego, daje się dostrzec wzrost wartości brzozy, olchy i dębu, ale zmniejsza się wartość graba³⁹. Zwiększają się wartości traw i wrzosu, wskazując na większą rolę

³⁶ Grzęda, Przewoźna, *op. cit.*

³⁷ Por. przyp. 5; materiały opublikował częściowo R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe*, Leipzig 1940.

³⁸ Mielczarek, Brykalski, *op. cit.*, s. 111; Kępczyński, *Roślinność...*, s. 110 i n.

³⁹ Hjelmroos-Ericsson, *op. cit.*

wypasu zwierząt, lecz jednocześnie pojawiają się w spektrach pyłki żyta i pszenicy, pozwalające na stwierdzenie uprawy roli.

IV

W świetle tych danych można próbować naszkicować obraz pradziejowych społeczności zamieszkujących Wysoczyznę Świecką.

Pierwsze gromady ludzkie pojawiają się około V tysiąclecia p.n.e. i związane są z kulturą chojnicko-pieńkowską. Ich naturalnym środowiskiem były lasy dębowe (*Quercetum mixtum*) z domieszką sosny. Zbieractwo i łowiectwo zapewniały przetrwanie. Ten sposób gospodarowania nie pozostawił oczywiście żadnych śladów w profilach pyłkowych. Pozostaje pytanie, jak długo mógł być stosowany. W świetle wyników badań Z. Bagniewskiego⁴⁰ gospodarka „mezolityczna”⁴¹ mogła przetrwać aż do początków epoki brązu. Interesujący nas obszar jest w niewielkim stopniu nasycony znaleziskami pochodzącymi z neolitu. Było to zapewne krótkotrwałe osadnictwo, o czym wspomniano już wcześniej. D. Jankowska sugeruje, że tworzyły je niewielkie grupy znajdujące się pod wpływem miejscowych społeczności schyłkowo mezolitycznych⁴². W spektrach pojawiają się pierwsze Cerealia. Mogły one pochodzić z obszarów odległych nawet o kilkadziesiąt kilometrów⁴³. To rozproszone osadnictwo nie pozostawiło istotnych śladów w materiale palinologicznym. Panujące warunki ekologiczne – kres przewagi lasu dębowego na rzecz bukowego – mogły sprzyjać hodowli.

W młodszym okresie epoki brązu i wczesnej epoce żelaza ludność kultur łużyckiej i pomorskiej preferowała również hodowlę zwierząt. Wzrastająca jednak ilość Cerealiów pozwala na stwierdzenie stopniowo wyrównujących się proporcji między uprawą roli a wypasem zwierząt. Brak stanowisk związanych z kulturą oksywską nie oznacza pustki osadniczej. Ludność kultury pomorskiej, tak jak w Borach Tucholskich, mogła dłużej egzystować niż się to powszechnie przyjmuje⁴⁴.

Dane paleobotaniczne pozwalają stwierdzić istnienie w kulturze wielobarskiej bardzo już rozwiniętej uprawy rolnej. Uprawiano wiele gatunków zbóż,

⁴⁰ Z. Bagniewski, *Mezolityczne społeczności myśliwsko-rybackie południowej części Pojezierza Kaszubskiego*, „Acta Univ. Wratislaviensis” 1987, Studia archeologiczne XVII, nr 901.

⁴¹ Grzelakowska, *op. cit.*, s. 38–67.

⁴² D. Jankowska, *Kultury pucharów lejkowatych i amfor kulistych*, [w:] *Problemy epoki kamienia...*, s. 148–149.

⁴³ Por. uwagi C. R. Janssen, *Local and Pollen Deposition*, [w:] *Quaternary Plant Ecology. The 14th Symposium of the British Ecological Society*, University of Cambridge 28–30 March 1972, s. 31–42.

⁴⁴ Patrz K. Tobolski, *Wprowadzenie do postglacjalnej historii roślinności na Pomorzu Zachodnim*, [w:] *Problemy epoki kamienia...*, s. 61–76.

a także len. Niestety, nie znajduje to potwierdzenia w materiale archeologicznym.

Mezoregion Wysoczyzny Świeckiej nie był obszarem „kulturotwórczym”. Szereg zjawisk występowało tu z pewnym opóźnieniem, którego długości nie sposób na obecnym etapie poznania określić. Bazując tylko na materiale archeologicznym niemożliwe jest scharakteryzowanie osadnictwa tego terenu. Cennym uzupełnieniem są opracowania palinologiczne, dzięki którym można było wzbogacić obraz społeczeństwa pradziejowego tego regionu.

STOSOWANE SKRÓTY

AP – „Archeologia Polski”

Ber. WPM – „Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archäologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreussischen Provinzial-Museums für das Jahr...”

FAP – „Fontes Archaeologici Posnanienses”

Lissauer 1881 – A. Lissauer, *Altertümer der Bronzezeit*, Danzig 1881

Lissauer 1887 – A. Lissauer, *Die prähistorischen Denkmäler der Provinz Westpreussen und der angrenzenden Gebiete*, Leipzig 1887

Łuka 1966 – L. J. Łuka, *Kultura wschodniopomorska na Pomorzu Gdańskim*, t. I, Wrocław 1966

Malinowski 1979–1981 – T. Malinowski, *Katalog cmentarzysk ludności kultury pomorskiej*, t. 1–3, Słupsk 1979–1981

Ossowski 1881 – G. Ossowski, *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich (dawniej Królewskich) z przyległymi częściami W. Ks. Poznańskiego. Tekst objaśniający*, Kraków 1881

Šturms 1936 – E. Šturms, *Die ältere Bronzezeit im Ostbaltikum*, Berlin u. Leipzig 1936

Wilke 1974 – G. Wilke, *Region Świecia w pradziejach i wczesnym średniowieczu (do połowy XII w.)*, [w:] *Dzieje Świecia nad Wisłą i jego regionu*, red. K. Jasiński, Warszawa 1974, s. 73–110

Wiślański 1966 – T. Wiślański, *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*, Wrocław 1966

Zielonka 1963 – B. Zielonka, *Zarys dziejów polskich badań archeologicznych na ziemiach województwa bydgoskiego*, „Rocznik Muzeum w Toruniu” 1963, t. I, z. 3

ZOW – „Z otchłani wieków”

ZTNT – „Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu”

WYKAZ STANOWISK

MEZOLIT

1. Gajewo, gm. Nowe – S. K. Kozłowski, *O mezolocie Polski północno-wschodniej i terenów sąsiednich*, AP, 1967, t. XII, s. 219–254.
2. Gródek, gm. Drzycim – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 105.
3. Leosia, gm. Drzycim – ZTNT, 1936, t. X, z. 7, s. 270 (W. Łęga).
4. Orli Dwór, gm. Osie – Wilke 1974, s. 74.
5. Rówienica, gm. Drzycim – Wilke 1974, s. 74.
6. Sulnówko, gm. Świecie – FAP, 1956, t. VI, s. 174.

NEOLIT

7. Branica, gm. Bukowiec – stan. 1 i 2 – FAP, 1956, t. VI, s. 171.
8. Chrystkowo, gm. Świecie – Ber. WPM, 1910–1911, s. 22; *ibidem*, 1912, s. 15; *ibidem*, 1913, 1914 u. 1915, s. 19 (wszystkie informacje P. Kumm).
9. Czapelki, gm. Świecie – Wiślański 1966, s. 198, nr 338.
10. Dólsk, gm. Drzycim – Ber. WPM, 1908, s. 22 (H. Conwentz).
11. Drzycim – Ber. WPM, 1896, s. 34 (H. Conwentz).
12. Ernestowo, gm. Świecie – Wilke 1974, s. 76.
13. Grabowa Buchta, gm. Osie – Ber. WPM, 1899, s. 9 (H. Conwentz).
14. Gródek, gm. Drzycim – Ber. WPM, 1908, s. 22 (Fig. 4) (H. Conwentz); 8 stanowisk z badań powierzchniowych W. Łęgi – ZOW, 1931, t. VI, z. 6, s. 84; „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 105.
15. Jania Góra, gm. Bukowiec – Ber. WPM, 1908, s. 22 (H. Conwentz).
16. Kiełpiński Most, gm. Cekcyn – Zielonka 1963, s. 32.
17. Klonowo, gm. Lubiewo – Ber. WPM, 1906, s. 22.
18. Lubocheń, gm. Drzycim – Wiślański 1966, s. 199, nr 340.
19. Osie – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 106.
20. Polski Konopat, gm. Świecie – Ber. WPM, 1909, s. 26 (H. Conwentz).
21. Pustelnia, gm. Cekcyn – FAP, 1956, t. VI, s. 198.
22. Świekatowo, gm. Bukowiec – Wilke 1974, s. 77, ryc. 2a–b.
23. Święte, gm. Świecie – Ber. WPM, 1894, s. 24.
24. Taszewo, gm. Jezowo – Wilke 1974, s. 77.

WCZESNA EPOKA BRĄZU, KULTURA ŁUŻYCKA

25. Gródek, gm. Drzycim – J. Delekta, *Nowe materiały do pradziejów Pomorza*, ZOW, 1934, R. IX, s. 38–44.
26. Miedzno, gm. Osie – Ber. WPM, 1899, s. 33; Šturms 1936, s. 87.
27. Parlin, gm. Pruszcz – Lissauer 1881, Taf. I, 9; Wilke 1974, s. 79, ryc. 3c.
28. Polski Konopat, gm. Świecie – Šturms 1936, s. 87.
29. Sartowice, gm. Świecie – Zielonka 1963, s. 31.
30. Serock, gm. Pruszcz – Wilke 1974, s. 78, ryc. 3b.
31. Sierosław, gm. Drzycim – „Gothiskandza” 1942, H. 4, s. 73.
32. Topolno, gm. Pruszcz – Wilke 1974, s. 78.
33. Wiąg, gm. Świecie – Ber. WPM, 1899, s. 33; Wilke 1974, s. 79, ryc. 3a.

KULTURA POMORSKA

34. Bąkowo, gm. Warlubie – Zielonka 1963, s. 31.
35. Belno, gm. Jeżewo – Ossowski 1881, s. 38.
36. Biechówko, gm. Drzycim – Ossowski 1881, s. 22–23.
37. Bładzim, gm. Lniano – Ossowski 1881, s. 36.
38. Branica, gm. Bukowiec – Łuka 1966, s. 42–43.
39. Brzeźno, gm. Pruszcz – Ossowski 1881, s. 37.
40. Bzowo, gm. Warlubie (3 cmentarzyska) – Malinowski 1979–1981, I, s. 78–79.
41. Cekcyn – ZOW, 1933, R. VIII, z. 6, s. 100–101.
42. Dolsk, gm. Drzycim – Ber. WPM, 1908, s. 30–31 (H. Conwentz).
43. Dworzysko, gm. Świecie – Ber. WPM, 1892, s. 20 (H. Conwentz); Łuka 1966, s. 94.
44. Ernestowo, gm. Świecie – R. Boguwolski, *Sprawozdanie z badań ratowniczych w Ernestowie, gm. Świecie*, „Komunikaty Archeologiczne” 1978, s. 67–70.
45. Gołuszyce, gm. Pruszcz – Malinowski 1979–1981, I, s. 164.
46. Górna Grupa, gm. Dragacz – Malinowski 1979–1981, III, s. 205.
47. Górne Sartowice, gm. Świecie – Lissauer 1887, s. 89.
48. Grabowo, gm. Pruszcz – Malinowski 1979–1981, I, s. 176.
49. Gródek, gm. Drzycim (zapewne 3 odrębne cmentarzyska) – Ber. WPM, 1895, s. 39; „Gothiskandza” 1942, H. 4, s. 72; Łuka 1966, s. 159–160.
50. Jania Góra, gm. Bukowiec – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 101; *ibidem*, 1942, H. 4, s. 72.

51. Jelenia Góra, gm. Cekcyn – Lissauer 1887, s. 95.
52. Klonowo, gm. Lubiewo – Ber. WPM, 1906, s. 26.
53. Komorsk, gm. Warlubie – Zielonka 1963, s. 31.
54. Komorsk Wielki, gm. Warlubie – Malinowski 1979–1981, 2, s. 48 i 3, s. 206.
55. Kończyce, gm. Nowe – Ber. WPM, 1903, s. 36.
56. Kozłowo, gm. Świecie – „Gothiskandza” 1942, H. 4, s. 72.
57. Lniano – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 106.
58. Lubiewo – Ossowski 1881, s. 36–37.
59. Lubińsk, gm. Cekcyn – Z. Zakrzewski, *Sprawozdanie państwowego konserwatora zabytków na okręg wielkopolski za lata 1927 i 1928*, „Wiadomości Archeologiczne” 1935, t. XIII, s. 282.
60. Łązek, gm. Osie – Ber. WPM, 1906, s. 26.
61. Małe Łąkie, gm. Bukowiec – Ber. WPM, 1906, s. 22.
62. Morgi Dolne, gm. Nowe – Malinowski 1979–1981, II, s. 130.
63. Osie – Ber. WPM, 1897, s. 33–34 (H. Conwentz).
64. Osielsko – Malinowski 1979–1981, II, s. 167.
65. Ostrowite, gm. Lniano – Ossowski 1881, s. 40.
66. Pastwiska, gm. Nowe – Ber. WPM, 1904, s. 24; *ibidem*, 1906, s. 26; M. Grzęda, K. Przewoźna, *Wyniki badań archeologicznych w okolicy Świecia nad Wisłą w 1962 r.*, „Zeszyty Naukowe UMK” 1968, Archeologia, z. 1, s. 3–44.
67. Płochocin, gm. Warlubie – Malinowski 1979–1981, II, s. 194–195.
68. Polski Konopat, gm. Świecie – Wilke 1974, s. 87.
69. Pruskie, gm. Osie – „Gothiskandza” 1942, H. 4, s. 48.
70. Pustelnia, gm. Cekcyn – FAP, 1956, t. VI, s. 202.
71. Rówienica, gm. Drzycim – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 106.
72. Rudzianek, gm. Bukowiec – Łuka 1966, s. 341.
73. Rulewo, gm. Warlubie – Malinowski 1979–1981, III, s. 20.
74. Sartowice, gm. Świecie – Ossowski 1881, s. 37; Łuka 1966, s. 346–347.
75. Serock, gm. Pruszcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 34.
76. Sielanka, gm. Lubiewo – Ber. WPM, 1892, s. 19 (H. Conwentz).
77. Skrzyniska, gm. Osie – informacja R. Boguwolskiego z Muzeum w Grudziądzu.
78. Stronno, gm. Dobrcz – Malinowski 1978–1981, III, s. 78–79.
79. Sucha, gm. Lubiewo – Ber. WPM, 1904, s. 24–25; *ibidem*, 1908, s. 30.
80. Sulnówko, gm. Świecie – FAP, 1956, t. VI, s. 179.
81. Supominek, gm. Dobrcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 87.
82. Świecie – Malinowski 1979–1981, III, s. 101.
83. Świecie-Marianki – Malinowski 1979–1981, III, s. 101–102.
84. Świecie-Przechowo – Malinowski 1979–1981, III, s. 102.
85. Świekatowo, gm. Bukowiec – Malinowski 1979–1981, III, s. 102.

86. Taszewo, gm. Jezewo – Łuka 1966, s. 396.
87. Topolinek, gm. Świecie – Ossowski 1881, s. 37.
88. Topolno, gm. Pruszcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 108.
89. Wałkowiska, gm. Osie – „Gothiskandza” 1941, H. 3, s. 105; Łuka 1966, s. 406.
90. Warlubie (3 cmentarzyska) – Malinowski 1979–1981, III, s. 126.
91. Wątrobowo, gm. Pruszcz – Wilke 1974, s. 84.
92. Wudzyn, gm. Dobrcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 165.
93. Wudzynek, gm. Dobrcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 165–166.
94. Wudzynek-Kotomierz, gm. Dobrcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 166.
95. Zalesie, gm. Dobrcz – Malinowski 1979–1981, III, s. 176.

OKRES RZYMSKI

96. Belno, gm. Jezewo – R. Wołągiewicz, *Kręgi kamienne w Grzybnicy*, Koszalin 1977, s. 96.
97. Bysławek, gm. Lubiewo – Lissauer 1887, s. 154.
98. Bzowo, gm. Warlubie – E. Blume, *Die germanischen Stämme und die Kulturen zwischen Oder und Passarge zur römischen Kaiserzeit*, t. II, Würzburg 1915, s. 163.
99. Cekcyn – K. Przewoźna, *Struktura i rozwój zasiedlenia południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej u schyłku starożytności*, Warszawa-Poznań 1974, nr 831.
100. Dolna Grupa, gm. Dragacz – Przewoźna, *op. cit.*, nr 794.
101. Dworzysko, gm. Świecie – Blume, *op. cit.*, t. I, s. 95, Abb. 102; t. II, s. 65, 67.
102. Górna Grupa, gm. Dragacz – Przewoźna, *op. cit.*, nr 796.
103. Gruczno, gm. Świecie – Przewoźna, *op. cit.*, nr 797.
104. Jaszcz, gm. Osie – Ber. WPM, 1897, s. 47. (H. Conwentz).
105. Klonowo, gm. Lubiewo – Przewoźna, *op. cit.*, nr 833.
106. Kozłowo, gm. Świecie – Lissauer 1887, s. 155.
107. Mszano, gm. Lniano – Lissauer 1887, s. 155.
108. Osie – Z. Zakrzewski, *Sprawozdanie Państw. Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Wielkopolskiego za rok 1923*, „Wiadomości Archeologiczne” 1924, t. IX, s. 342; idem, *Sprawozdanie z działalności Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Poznańskiego za lata 1924, 1925, 1926, ibidem*, 1929, t. X, s. 231; materiały [w:] R. Schindler, *Die Besiedlungsgeschichte der Goten und Gepiden im unteren Weichselraum auf Grund der Tongefässe*, Leipzig 1940.

109. Osiek, gm. Warlubie – cmentarzysko późnolateńskie(?) R. Wołagiewicz, [w:] *Problemy kultury pomorskiej*, Koszalin 1979, poz. 98; cmentarzysko z okresu rzymskiego – H. Günther, *Der Goldfund von Kommerau, Kr. Schwetz*, „Mannus” 1922, t. 14, s. 100–109; G. Kossinna, *Das Reitergrab von Kommerau in Westpreussen und die germanischen Trinkhörner, Spielsteine und goldene Schlangenkopfarmspiralen*, *ibidem*, s. 110–140; Grzęda, Przewoźna, *op. cit.*, s. 3–44.
110. Świecie – Przewoźna, *op. cit.*, nr 804.
111. Topolenek, gm. Świecie – Wilke 1974, s. 90, 94.
112. Topolno, gm. Pruszcz – Wilke 1974, s. 90.
113. Warlubie – Lissauer 1887, s. 155.
114. Wudzynek, gm. Dobrcz – Przewoźna, *op. cit.*, nr 696a.

Tadeusz Grabarczyk

PREHISTORIC SETTLEMENT IN THE ŚWIECIE UPLAND

The actual state of research on this mezoregion is presented and special attention paid to the reconstruction of the natural environment by means of paleobotanical methods.

The earliest traces of human occupation date there from the close of the Middle Stone Age (Mesolithic), followed by absence of any occupation. Next settlements did not occur until the Bronze Age. The settlement of the Pomeranian culture is the best recognized (32 cemeteries). Archaeological finds as well as the evidence of pollen diagrams suggest that ecological conditions during the Bronze Age were particularly favourable for stock breeding and less for farming. In the Roman period the two ways of procuring food became equal in proportion. The area of the Świecie Upland was „retarded” in cultural development since certain prehistoric cultures, notably the Chojnice-Pieńki and perhaps also the Pomeranian culture could have survived there longer than it is generally accepted.

Due to inadequate penetration of the mezoregion in question, the picture of prehistoric community is, however, far from being full.